

Пралог

Мора ля прычалу смярдзела, як быццам русалкі пераквасілі капусту. Марскую, вядома.

Крываносыя чаіцы брыдка лаяліся хрыпатымі галасамі, забыўшыся, што калісьці карміліся з рук ангельскага святога Баўтрамея і вядуць свой род ад грэцкага князя Кеіка, ператворанага ў птушку. За што ператворанага? А не трэба было параўноўваць сябе са старым раўніўцам Зеўсам, а сваю жоначку – з фанабэрыстай Герай.

Пад бокам каржакаватага партовага маяка матросы ў чырвоных шапках і матросы ў белых шапках лупілі адзін аднаго ў славу родных караблёў, што гайдаліся непадалёк на далоні Ліёнскага заліва, падкурчыўшы ветразі, як вялізныя кажаны-альбіносы – крылы. Нешматлікія гледачы лена спрачаліся, чыя банда пераможа.

Нават Адысей, які дваццаць гадоў плыў да гэтага берага, завагаўся б – ці прычальваць?

Але Адысей быў усё-ткі царом, хоць і дробненькім. А простым людцам і тут было хлебна і рыбна. Порт Латэ гуў, нібыта павятовы сеймік у далёкай ліцвінскай Рэчыцы альбо Наваградку. Мінакі з мястэчка Манпелье, што знаходзілася непадалёк ад порта, у гарах, штурхаліся гэтак жа, як шляхцікі ў дзвярах менскай ратушы.

Праўда, жанчыну з дзіцем на руках, якая стаяла, кагосьці чакаючы, на прасоленай морам брукаванцы ўзбярэжнай, ніхто штурхануць не насмеліўся б.

І не таму, што матрасня, загарэлая да чарнаты, докеры з аршыннымі плячыма ды партовыя гандляры, увішныя, як вугры, у слаўнай правінцыі Лангедок раптам пачалі шанаваць

высакародных дам. Ну хаця б з нагоды нядаўняга вяселля шаснаццацігадовага дафіна з аўстрыяцкай прынцэсачкай Марыяй Антуанэтай. Не, наконт прынцэсачкі і ейнага нядошлага сужонца яны маглі толькі шчодра адсыпаць слоўцаў, салёных і вохкіх, як мора.

Проста тую жанчыну, што стаяла, трымаючы дзіця, на ўзбярэжнай порта Латэ, немагчыма было штурхануць — столькі годнасці і трывожнага чакання ў паставе. Не юная, але стройная і вытанчаная, як шахматная фігура. Скура бялюткая без пудры — ды і увогуле пані пагарджала бяліламі, чырваніламі ды іншымі неабходнымі даме галантнымі рэчамі. Вялізныя сінія вочы праніклівыя і нават уладныя... А раптам якая герцагіня альбо прынцэса, вымушаная таемна, пад чужым імем, адужваць дарогу? Дый вопратка на ёй вунь якая дарагая... Сукенка з аксаміту колеру спелага каштана, вышытая срэбрам, модны капялюш з заломленымі брылямі і белым пухнатым пёркам, як маленькі карабель з ветразем, пальчаткі з шэрага ліёнскага шоўку, каралі з буйных перлінаў... У белых акуратных кудзерках парыка, як расінкі, таксама паблісквалі перліны. Так старанна прыбіраюцца, калі рыхтуюцца да спаткання з дарагім чалавекам, якога даўно не бачылі, калі так хочацца, каб захапіўся, каб не расчараваўся...

Але дзе ж ён? Пэўне, не варты такой кабеты. Бо толькі апошні бэйбус ды лабідуда мог пакрыўдзіць яе няўвагай. За такіх б'юцца да Пятровых ключыкаў, а не змушаюць чакаць.

Дружны роў засведчыў, што матросы ў белых шапках перамаглі чырванашапачных, і гэтую падзею належала як след адзначыць ромам, джынам, к'янци... Ці што тут яшчэ п'юць, у слаўнай правінцыі Лангедок, пад абсыпанымі ружовай квеценню атрутнымі алеандрамі і дрэўцамі граната

з такімі зыркімі чырвонымі кветкамі, што хацелася прымружыць вочы, як ад бляску напоўненага добрым віном крышталёвага келіха.

Дама мацней прыдзіснула да сябе чарнавокую дзяўчынку гадоў двух, прыбраную як на бал, у карункавай сукеначцы і пышным каптуры з ружовымі бантамі. І чаму, цікава, такая радавітая мадам не мае нянькі? Хіба справа арыстакраткі — важдца з дзецьмі, што могуць упэцкаць убор, за які можна купіць некалькі коней?

Гледачы яшчэ больш здзівіліся б, калі б уведалі, што пані ніколі не наймала для свайго дзіцяці не толькі нянькі, але і карміліцы. На такое маглі наважыцца адно паслядоўніцы блюзнера Жан Жака Русо, які заклікаў французскіх дам не баяцца сапсуць фігуру, не зацягвацца ў гарсэты падчас цяжарнасці, самім карміць немаўлятаў грудзямі і не аддаваць іх на выхаванне наймічкам...

Але паколькі сінявокая дама ў вышытай срэбрам сукенцы была прыезджай, чужынкай — вунь ейны таўсманы слуга разгублена топчацца каля нагрувашчаных куфраў, быццам п'яны цолень, — дык ёй можна паблажліва дараваць парушэнне традыцый. Выправіцца ў далёкае падарожжа, ды яшчэ на караблі, з такім малым дзіцем, ды ў суправаджэнні аднаго нягеглага слугі! Напэўна, мадам адчайна смелая, нібы індыйская царэўна Пакахонтас.

Але ў гэтых сініх вачах усё выразней можна было заўважыць разгубленасць. Дама нават дзіця да сябе туліла, змяняючы неверагодна пышныя карункавыя спаднічкі, быццам хацела за яго схвацца. І зноў і зноў аглядала стракаты пейзаж порта Латэ, не зважаючы на цікаўна-прагныя позіркы мінакоў. Той-сёй з цёмнай партовай публікі нават

затрымаўся непадалёк, прыкідваючы, ці не ўдасца скарыстацца з бядогнага становішча прыгажуні, у якое яна відавочна патрапіла. Шчэ трохі — і міжвольная павага да заезджай гожасці знікне, і на даму накінуцца з прапановамі завезці ў самы лепшы гатэль слаўнага мястэчка Манпелье пад назвай “Лунарэ”, паднесці куфры, прадаць ёй...

Ну, прадаць тут маглі нават тоўчаны рог адзінарога, а не толькі цюльпаны — кроў французскага траўня, ці круасаны з вішнёвай накрывкай або знакамітыя лангедокскія каўбаскі — іх прадавалі гарачымі, падсмажанымі тут жа, на невялічкіх пачурках... Гэтак жа, як і рыбу — срэбныя, як талер, сардзінкі, пляскатую, нібыта патрапіла пад капшыты Няптунавых коней, камбалу, злосна-чырвонага марскога акуня...

Герцагіня не пагрэбавала б такой рыбкай!

Пані, аднак, не была ні герцагіняй, ні прынцэсай, і нават нарадзілася не ў шляхецкай сям’і. Яна ўздыхнула і зноў кранула дасканала акрэсленымі вуснамі шчочку дачушкі, якая зацята круцілася на руках у маці, ажно белы атласны чаравічак ледзь з ножкі не саслізнуў, павіс на развязанай стужцы.

— Сафійка, родненькая, пацярпі... — прагаварыла жанчына і зноў абвяла трывожным позіркам порт.

Магчыма, каб быў тут выпускнік мясцовага ўніверсітэта Мішэль Настрадамус, прадказаў бы ён даме, якія мітрэнні прарокуюць ёй зоры.

А калі ведаеш, што прарокуюць зоры, чаго тузацца — плыві сабе, як зорная парушынка ў эфірах...

А каб быў тут іншы выпускнік медычнага факультэта старажытнага ўніверсітэта Манпелье Франсуа Рабле, дык

пажартаваў бы весела і груба, або нагадаў, што “ўсе скарбы, над якімі раскінуўся нябесны звод і якія тоіць у сабе зямля, не варгыя таго, каб з-за іх хвалявалася наша сэрца, узбурваліся нашы пачуцці і розум”.

Але пані размінулася ў часе з абодвума тутэйшымі геніямі на пару стагоддзяў. Таму ёй заставалася чакаць і спадзявацца.

— Мама, на ножкі хацу! Пусці! — запатрабавала малая Сафійка.

— Вой, пані Саламея, патрапілі мы ў нерат! — зануў слуга, абціраючы шапкой спацелы круглы твар, які так лёгка было ўявіць за карчомным сталом. — Ці не пераблытаў штось наш пан Баўтрамей? Ці не забыўся ён на няшчасных, што дзеля яго ледзь выгрывалі гэтае клятае падарожжа? Абдзяруць нас зараз бусурманы як лазу на лапці...

Жанчына нервова азірнулася на слугу, кароткі вэлюм, які быў накінуты на яе капялюш, узмахнуў празрыстым крылом.

— Памаўчы, Хвэлька! Не кажы глупства. Бутрым ніколі б не...

— Пані Саламея!

Пані страпянулася, заазіралася, яе ўсхваляваны твар асвяціўся надзеяй. Расштурхоўваючы натоўп, да гасці набліжаўся малады пан — з тых, пра каго кажуць, падэшвы на хаду адарве. Ладная пастава, блакітныя вочы, пшанічны чуб, светлыя вусы, шабля пры баку драпежна паблісквае каменнямі на дзяржальне — укусіць увобмірг, як што. Гарэзная ўсмешка часам рабіла пана падобным да васямнаццацігадовага шкаляра, які напускае ў пакой злога прафесара налоўленых на могілках варон. А часам вусны іранічна крывіліся, і іх уладальнік здаваўся зусім сталым,

быццам выпіў не адну чару воцату з рук Фартуны. Жанчыне ў вышыгтай срэбрам сукенцы пан усміхаўся радасна, але ў трохі вінавата. Яго абагнаў чарнавокі хударлявы хлопчык гадоў дзесяці, апрануты ў акуратны камзол з залатымі галунамі і таксама з шабляй пры баку. Хлопчык намагаўся паводзіцца годна, паважна, каб адразу казалі – “во, які дарослы!”, але не выгрымаў, працягнуў рукі і кінуўся да кабеты.

– Мама! Сястрычка!

– Алесік! Родненькі! Пан Вьрвіч! Пранціш!

Светлачубы пан Вьрвіч паспеў трапіна даць выспятка нейкаму падшыванцу, які цэліў да пакінутых без прыгляду куфраў, прыабняў жанчыну з дзіцем, потым паляпаў па плячы расчуленага Хвэльку, што паўтараў, як узмужнелі шаноўны пан Пранціш ды паніч Аляксандр... Нават партовыя чайкі пачалі крычаць нешта больш лагоднае.

– А вось яна якая, наша паненка Сафійка! Ліцвіначка-красачка!

Малады пан падхапіў на рукі дзяўчынку ў карункавых спаднічках, каб даць магчымасць пані Саламеі расцалаваць сына. Падняў малечу перад сабой:

– Вочы дакладна таткавы!

Сафійка сярдзіта ўтаропілася ў аблічча незнаёмага дзядзькі і трапіна пацэліла далонькай яму ў лоб.

– Пусці!

Атласны туфлік нарэшце зваліўся на брукаванку, пакрытую рыбінай лускою і сухімі водарасцямі.

– І характар таткавы! Зерне ад каласка!

Дзяўчо, гатовае зараўці, забраў Хвэлька, прыгаворваючы, што вось жа, якая дактароўна Баўтрамеева Лёднічанка не

гжэчная паненка расце, жаніхоў усіх у свой час распалохае, калі гэтак жа, як дзядзьку Вырвіча, біць па лбе будзе.

— А дзе Бутрым?

Пытанне прагучала са збялелых вуснаў жанчыны ціха, нібыта яна баялася пачуць адказ. У сініх вачах плёскалася такая трывога, што праўдзівы рыцар адразу ж заазіраўся б — каго выклікаць на двубой?

— Не хвалойцеся, пані Саламея, з Баўтрамеем усё добра, — паспяшаўся запэўніць кабету пан Вырвіч, адводзячы вочы.
— Жывы, здаровы... З ніякімі Пандорамамі не закруціў. Заняты навукай.

— Пан бацька ў лабараторыі! Доследы робіць! — з гонарам выкрыкнуў чарнавокі Алесь, рука якога так учапілася за рукаў матчынай сукенкі, нібыта баяўся — выпусціць, і адразу ж зноў застанецца адзін.

Саламея спяхмурнела, расчараванне ценом лягло на вытанчаныя рысы.

— Чакай... Я адчуваю, нешта тут не тое. Што ж у Бутрыма за доследы, якія не далі сустрэць жонку і дачку, з якімі амаль два гады не бачыўся? Такім ён быў толькі ў маладосці, калі здабываў у Полацку філасофскі камень, свету не бачачы, пакуль дзверы не ўзламалі ды самога за даўгі не прадалі. У што Бутрым зноў улез?

Вочы пані бліснулі небяспечна, як каштоўныя камяні на дзяржальне вострай зброі. А такую кабету не надта штурханеш, нават калі ведаеш, што яна — не герцагіня.

Мора абыякава плёхалася пад палямі прычалу, гайдаючы накіданае смецце.

— Ды праўда ўсё добра! — запэўніў Вырвіч, адварнуўся, махнуў камусьці рукой. — Зараз карэта бліжэй пад'едзе,

загрузімся... Нам яшчэ да Ліёна трэсціся семдзесят з гакам
лье.

— Не адгаворвайся! — угневаная Саламея ўхапіла
Пранціша за рукаў. — Што там з нашым Фаўстам? Чаму не
прыехаў сустрэць? А можа... можа, яшчэ прыедзе, калі
пачакаем?

Надзея гучала ў голасе гожай пані так адчайна, што
Вырвіч з прыкрасцю апусціў вочы, бо адказваць не хацелася.

— Наўрад ён прыедзе, — неахвотна прызнаўся Пранціш.
— Я ж і затрымаўся, бо ў лабараторыю ягоную ламіўся... Пра
вас нагадваў... Дзверы пацалаваў, карацей. На, дурню,
печанай рэдзкі, разумны будзеш.

Вырвіч злосна сплюнуў, але змусіў сябе супакоіцца і не
палохаць далей пані.

— Не пераймайцеся, Саламея. Вы ж ведаеце — заяц у
моркву, прафесар — у рэторы. Доктар Баўтрамей Лёднік —
чалавек у Манпелье і Ліёне вядомы. Проста... — Пранціш
нібы завагаўся, ці распавядаць далей. — Паўгода таму
прыехаў у Манпелье з Парыжа такі барон дэ Вард, у яго тут
уладанні. З ім — доктар, носьбіт ісцінаў медычных. Утварылі
Таварыства прагрэсіўнай медыцыны, да якога адразу
прыляпілася кіраўніцтва ўніверсітэцкае ды мясцовыя багацеі.
Праводзяць нейкія сакрэтныя даследаванні, грошай у іх як у
цмокаў з-пад гары, ёсць магутныя апекуны... А Лёдніка яны
самі да сябе завабілі. Сакрэтныя веды! А тут не трэба баяцца,
што лабараторыю раскалашмацяць, як у Вільні, ды
абвінавацяць у блюзнерстве. Лёднік жа ўвесь час марыў, каб
вольна навукай займацца. Вось і даў нырца ў яе. З галавой.
Манпелье ды Ліён — цэнтр навукі лекарскай! Сюды
стагоддзямі з усяго свету хворых вязуць, як да святой крыніцы.

Голас Пранціша гучаў роўна, халаднавата.

— Апошнім часам татка і дамоў не прыязджае, — вінавата прашаптаў Алесь, зазіраючы матулі ў вочы, і Саламея здрыганулася.

— Добра, паехалі... А то дзеці стаміліся....

Голас жанчыны гучаў амаль безнадзейна. Яна раздражнёна кранула рукой капялюш, нібыта карцела яго сцягнуць разам з парыком... Дарэмныя былі яе жаночыя старанні — прыбрацца яшчэ ў цеснаце каюты як найлепей, як звычайна не ходзіць, прыхаваць дарожную стому... Некалькі калматых партовых хлапчукоў — як кажуць на Палессі, нарадзіла маці, ды не аблізала — ужо ўзяліся цягаць куфры засмучанай чужаземкі да сціплай дарожнай карэты без гербаў.

Раптам люд зашумеў, рассыпаўся ўбакі — да прычала віхрам ляцеў вершнік на арабскім танканогім кані, пан сярэдніх гадоў у чорным камзоле і капелюшы, з-пад якога звісалі цёмныя з сівізной валасы. Хударлявае аблічча пана было суровым, як у старога воя альбо хутчэй алхіміка, што зацугляў усіх стыхійных духаў разам ды змусіў іх, як праштрафленых студыёзусаў, нашмароўваць воскам паркет у сваім кабінце. Драпежны нос, цёмныя вочы, шабля пры баку... А вузкія далоні, што моцна трымалі цуглі, — са шнарамі пасярэдзіне, нібыта калісьці былі прабітыя. Лепей адысціся ды скрыжаваць за спінай пальцы.

— Le Docteur Noir... Le Docteur Noir... ¹

Мінакі не тое каб сапраўды паўцякалі ад страху, паглядалі з належнай павагай, але баязліва. А вось жанчына, якую называлі Саламеяй, заўважыўшы вершніка з драпежным носам, расцвіла ад шчасця, плесканулася сіняе-сіняе мора ў

вялікіх вачох, патануць бы ў такіх — але ўладальніца не пусціць, бо ўся сінеча, уся любасць — аднаму. Вось гэтаму пахмураму, небяспечнаму, дзюбаносаму...

— Саламея!

Вершнік саскочыў з каня і схапіў жанчыну ў абдоймы... Пранціш Вырвіч з палёткай уздыхнуў.

Ну, далей ясна што. Назіраць, як сустракаюцца сем'і пасля доўгага расстання, заўсёднакам порта Латэ даводзілася дзясяткі разоў на дзень. Што тут асаблівага падгледзіш... Адысеі і Пенелопы з усяго свету перабывалі тут за тысячы гадоў, спрабуючы ў абрывістых, нехлямяжых ад хвалявання фразях адразу адно аднаму патлумачыць усё, што назапасілася за гады... Вось і тут — бацька сямейства сустрэў жонку, якая прыехала з малодшым дзіцем з нейкай далёкай барбарскай краіны, тут жа — іх старэйшы сын ды светлавалосы сваяк, можа, брат, можа, пляменнік...

Не пажывішся ад гэтай кампаніі.

Праўда, каб ведаў хто падбіўку сцэны, дык вырашыў бы, што знаходзіцца ў сентыментальным рамане не лепшай якасці. Малады пан быў не сваяком Чорнаму Доктару, а ягоным колішнім уладальнікам, жонка доктара не даводзілася роднай маці чарнавокаму хлопчыку Алесю — Лёднік прыжыў яго з адной арыстакраткай, што выратавала ад смерці вучонага раба, выпускніка аж двух універсітэтаў, Пражскага ды Лейпцыгскага... І прыблукала ўся гэтая неверагодная кампанія з земляў ліцвінскіх, з Беларусі, што паміж Дняпром, Немнам ды Вяллёй пазірае ў неба сінімі вачыма азёр... Не, хутчэй, цёмнымі бяздоннымі вачыма дрыгвы.

Малая Сафійка ўсё-ткі разраўлася — на руках у расчуленага татулькі, якога, натуральна ж, не памятала.

Перад тым, як сесці ў карэту, Пранціш хапануў доктара за плячо і прасіпеў на вуха:

— Ведаеш, Бутрым, часам я дужа шкадую, што ты больш не мой слуга, і я не магу добра адлупцаваць цябе калацінай, як мне твой першы гаспадар раіў.

— Я ж усё-ткі прыехаў... — прабуркатаў доктар, хаваючы вочы, толькі на худых шчоках загарэліся чырвоныя плямы сораму.

Ужо седзячы ў карэце, што паціху каціла з порта ў бок гор, па старажытнай дарозе, якой ад часоў кесараў і друідаў карысталіся вандроўнікі з Іспаніі ў Італію, жанчына прагаварыла няроўным ад шчаслівых слёз голасам:

— Ну чаму зноў “чорны доктар”, а, Бутрым? Здаецца, тут не Вільня, не Полацк і не Слуцк, а мянушкі ў цябе ўзнікаюць падазрона падобныя.

Дзюбаносы доктар, які дамогся, каб Сафійка ўтульна ўселася яму на калені, фыркнуў, як пракудлівы шкаляр на апошняй лаве, і прабуркатаў:

— Я ж не вінаваты, што ўспадчынніў ад продкаў цёмныя патлы.

Саламея, каля якой, як прыклеены, сядзеў шчаслівы Алесік, дакорліва хітнула галавой, усміхнулася іранічна — калі пані ўсміхалася, ямінка ўтваралася чамусьці толькі на левай шчацэ.

— Ды хай бы ты і маўрам быў, Баўтрамей Лёднік — не гэта людзей палохае. Спадзяюся, ты не забыўся, што князь Антоні Тызенгаўз адправіў цябе сюды да пана Жылібера дзеля пэўнай справы, каб пераняў досвед, як зладзіць на Беларусі медычную школу ды шпіталь? У мяне, дарэчы, ліст да цябе ад князя.

Бутрым, чый твар зараз быў зусім не суровы, а шчасліва-разгублены, пацалаваў улагоджаную шаптаннем на вушка ліцвінскіх пацешак дачку ў макаўку, прыкрытую карункавым каптуром.

— І медычнай школы план склалі, і шпіталя, і батанічнага саду, і школы павітух... У містыку не падаўся, бязбожнымі эксперыментамі мне таксама калісьці адбілі ахвоту займацца, — Бутрым зірнуў на сваю даланю са шнарам.

Пранціш памятаў, як у старэйшага сябра з’явіліся гэтыя шнары. Калі іх кампанія хавалася ад чумы ў мястэчку Тамашова, Лёднік сустрэў там біскупа, пад чым кіраўніцтвам у Празе ўдзельнічаў у страшных эксперыментах над людзьмі і іх душамі. Тады “чорнага доктара” ледзь удалося выцягнуць са спакусы зноў падобным заняцца, а выкупіць волю ўсёй кампаніі яму давялося, скарыстаўшы мясцовы звычай — набыць прылюдна стыгматы.

— Лекцыі, доследы, хворыя на прыём шчэмяцца... Матаюся матавілам паміж медычнай школай Ліёна ды ўніверсітэтам Манпелье... — нязграбна апраўдваўся перад жонкай доктар. — Паверыш, месяц за шаблю ўсур’ёз не браўся.

Для доктара, які спавядаў трэнінг фізічнага цела неаддзельным ад духоўнага развіцця і быў выбітным фехтавальшчыкам, гэта была нежартоўная ахвяра.

— Мяне пан Вырвіч біцца вучыць! — пахваліўся Алесь. — На шаблях, шпагах, эскадронах... Ён увесь наш клас трэніруе!

Саламея Лёднік зацікаўлена зірнула на блакітнавокага шляхціца.

— А вы, пан Вырвіч, хіба не студэнт?

Вырвіч трохі замяўся, кінуў спадылба позірк на Лёдніка, які іранічна скрывіўся.

— Ну, павучыў трохі паэтыку, але — куды мне ўжо на студэнцкую лаўку... Я на ёй столькі наседзеўся — не ўсе ж, як Лёднік, да здабыцця ведаў ласья, як карасі да гразі. А мне пасля таго, як вайсковым камандзірам тры гады адтрубіў, ды паваяваў, з рознымі смаркачамі фіглі строіць... Ну а тут пасля аднаго двубою графчык мясцовы застаўся ўражаны маім баявым майстэрствам, папрасіў даваць урок і ягонаму старэйшаму сыну... Потым іншыя захацелі... Дэктаравалі месца выкладчыка баявых майстэрстваў у Ліёнскай вайсковай школе. Да мяне ім адзін збяднелы маркіз быў, так што ўрону гонару няма.

— Натрэніраваў на сваю галаву... Пашанцавала прафесарам філалагічным, што ад такога вучня ў час пазбавіліся! — з'едліва выказаўся Лёднік. — Я дык і цярпеў бы яго па звычцы — але пра медыцыну ягамосць Вырвіч і слухаць не хоча. Затое ў бойкі лезе, як машката ў свежую смаліцу. Пляменніка ліёнскага біскупа праткнуў так, што я ледзь зацывраваў!

— Я найменшага ўрону гонару не пацярпію, — цвёрда прамовіў Вырвіч. — Я — апошні з роду, з Вырвічаў герба Гіпацэнтаўр. На мне доўг перад продкамі і вернасць сармацкім звычаям, твае павучэнні недарэчы, Лёднік!

— Правільна, пан Вырвіч! — радасна азваўся натхнёны паніч Аляксандр. — Я таксама — за свой гонар... Любога... Шабляй!

— Твой дзед, Алесь, скуры ў полацкай гарбарні вырабляў, — строга прамовіў сыну Лёднік. — Я гэтага не саромлюся — і ты не павінен. Я шляхецтва на полі бойкі

заслужыў. Але ты ўжо досыць вялікі, каб усведамляць, што наша галоўная годнасць — веды і духоўныя цноты! Сам Госпад у зямным жыцці быў сынам цеслі...

— У хлапцу цяэ і шляхецкая кроў, Лёднік, не забывайся! — сурова абарваў былога слугу Пранціш Вьрвіч. Доктар стрымаў крыўдлівыя словы, што ўжо рваліся з вуснаў, і нежак сумеўся. Саламея збянтэжана пераводзіла позірк з аднаго суразмоўцы на другога — раней спрэчак наконг паходжання малодшага Лёдніка між імі не вялося... А як жа сам малы? Няўжо ведае пра свой складаны радавод? Яны ж дамаўляліся — захаваць таямніцу! Але пра гэта варта падумаць пасля. Гэта занадта... дзіўна і страшна. Што здарылася з дарагімі ёй людзьмі за гэтыя паўтара гады ў вінаградна-сырным, сонечна-марскім Лангедоку?

— А вершы пішуцца, пан Вьрвіч?

Пранціш крыху сумеўся, правёў пальцам па светлых вусіках, што нарэшце самавіта прыкрасілі ягоную верхнюю губу.

— Віюцца, як слепні, спакою не даюць... Але каму мне іх...

І Саламея зразумела, што сардэчныя раны пана Вьрвіча смяляць і крываваць, і ў чарговы раз успомнілася з дакорам адна егіпецкая прынцэса Серафіна, яна ж — слуцкая прыгонная актрыса Раіна Міхалішыўна, што збегла ад свайго нарчонага, зухаватага драгуна Вьрвіча, з самых лепшых меркаванняў — каб не псаваць радавод пана, не замінаць ягонай бліскучай кар’еры.

То ж ён спраўдзіў гэтую кар’еру, падрабляючы настаўнікам фехтавання ў французскіх недаросткаў...

Самыя страшныя справы чалавецтва ўтвараліся з самых

лепшых меркаванняў.

— Піць хацу! — заявіла маленькая ліцвінка Сафійка, і Атлант асцярожна паставіў край нябеснага купала на траву, тры чарапахі прымарудзілі і без таго марудлівы свой ход у сусеце, па якім яны валаклі пляскатую, як жорнаў, цвердзь зямную, а Чорны Доктар, растраціўшы рэшткі фанабэрыі, пачаў устрывожана раіцца з рамізнікам, дзе найлепш спыніцца, каб найхутчэй набраць самай празрыстай і свежай вады...

Хаця самая смачная, празрыстая і свежая была далёка — у крыніцах радзімы.

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ. ЯК ЧОРНЫ ДОКТАР ПРАГРЭСІЎНЫХ МЕДЫКУСАЎ АБЕДАМ КАРМІЎ

Аднойчы Мішэль Настрадамус, студэнт універсітэта Манпелье і аматар адурманьвальных травак, прадказаў лёс двум ліёнскім парсючкам, чорнаму ды беламу. Белага, маўляў, воўк задзярэ, а чорнага на стол пададуць.

Гаспадар вырашыў правучыць самазванага прарока ды й загадаў кухару прыгатаваць белага свінскага сына... А таго ўжо сапраўды воўк панёс, каб яго самога крумкачы па кавалачку неслі! Кухар цішком і выкарыстаў замест белага парсючка ягонага чарнявага субрата... Тым самым засведчыўшы прароцкі статус месье Мішэля, а таксама што супраць лёсу не папрэш.

Невядома, хто прадказваў лёс парсючку, што прыкрашаў стол у гасцёўні запрошанага прафесара Ліёнскай медычнай школы Баўтрамея Лёдніка, ды і ці трэба лічыцца прарокам, каб прадказаць, чым скончыць свойская свіння. Вось каб было гэта ў далёкай Беларусі, на магнацкім застоллі, дык парсючка таго ніколі б у такім пазнавальным выглядзе на стол не падалі: няварта гэта магнацкай кухні! Ці крылы прышылі б яму ад няшчаснага лебедзя, замест лычыка б нешта змайстрачылі, ці прырабілі заднюю палову ад зайца... Хто зведае фантазіі панскіх кухараў Рэчы Паспалітай?

Але гаспадары гэтага дома наўрад займаліся падобнымі вычварэнствамі і на радзіме. Пан Баўтрамей Лёднік увогуле ўсім тлумачыў, наколькі шкодныя тыя прыкметы багатай шляхецкай кухні: каб тлуста (нават гарэлку — са сметанковым маслам), каб востра (чым больш дарагога перцу, шафрану ды

імбіру ўваліць, тым ганаровей), ну і каб спалучэнні падзіўнейшыя (салёнае з салодкім, ялавічыну з рыбай).

А цяпер за сталом Чорнага Доктара нават звычайна засмажанага парсючка пакуль не елі... Дый за стол не садзіліся. Бо ганаровыя госці з Таварыства прагрэсіўнай медыцыны, што мусілі прыехаць з Манпелье, спазняліся, а гаспадары ўсё яшчэ не паспелі нагаварыцца за дні, што прамінулі пасля з'яднання сямейства Лёднікаў.

У любым выпадку, цукровы пернік у выглядзе ружовага пеўня куды смачнейшы за любую “дарослую” страву, хай сабе і абсыпаную даражэзным шафранам. Сафія Баўтрамеева Лёднєвічанка, чароўная ліцвінка амаль двух гадоў ад нараджэння і шляхцянка ў другім пакаленні, задумліва прыкусіла пернічак бялюткімі зубкамі і па-гаспадарску агледзела светлы пакой з высокімі скругленымі наверху вокнамі. Падлога не гайдаецца, як у цеснай каюце — ужо добра. У шыбы просяцца вясёлыя зялёныя каштаны, заманліва падкідваючы на тонкіх галінках белыя кветкі — быццам анёльчыкі скачуць...

Сафійка і сама нагадвае анёльчыка — у белай доўгай кашульцы, з-пад якой паказваюцца абшыгтыя карункамі штонікі. Таненькая, з цёмнымі пышнымі валасамі і вялізнымі, чорнымі і бліскучымі, як вішанькі, вачанятамі на мілым тварыку. Сонечныя промні прасяваюцца скрозь карункі лістоты і міпцяць на навакаваным паркеце. Паміж кніжнымі шафамі з чорнага дубу, нібыта прывіды, таямніча святлеюць завешаныя тканінай стаўбуркі — з-пад тканіны выпірае нешта незразумелае.

А дарослыя ўсё балбочуць. Часцей за ўсё Сафійка чуе “барскія канфедэраты” — доўга і каструбавата, і “Цялок” —

адрывіста і паблажліва. Навошта ёй ведаць, што гэта значыць, і чаму даростыя так хваляюцца? Пасля, як падрасце, ёй, напэўна, распавядуць, што адбывалася ў годзе 1770-м ад нараджэння Хрыстова на ліцвінскіх землях. Як шляхта, абураная тым, што на польскі трон расейцы пасадзілі каханка сваёй імператрыцы Станіслава Панятоўскага па мянушцы Цялок, а той праводзіць нявыгадныя краю законы, з’ядналася ў Барскую канфедэрацыю. І Радзівіл па мянушцы Пане Каханку ім дапамагае, і гетман польны Аляксандр Сапега падумвае далучыцца, і вялікі гетман Міхал Багінскі... – І сам кароль Станіслаў Панятоўскі хацеў да барцаў, але яго адпрэчылі, – сумна гаварыла Саламея Лёднік, яе сінія вочы з прыхаванай міласцю не адрываліся ад драпежнага профілю гаспадара дома, які сядзеў, панурыўшыся, і круціў у руках парцалянавы кубак з незразумелымі залатымі вензелямі, нібы яму было зусім нецікава слухаць пра далёкія палітычныя мітрэнгі. – Кажуць, жаліўся ангельскаму паслу: “Калі адыду ад Расіі і супраць яе выступлю, мае непрыяцелі будуць першыя, якія з ёй пагодзяцца і мяне прынясуць у ахвяру. Якая ж з гэтага карысць для краю?” Сама больш абмяркоўваюць, што Пане Каханку зноў з’ехаў за мяжу. Ну, ведаеш, мусіць... Пад вёскай Лань разбіў войска князя Мяшчэрскага, але потым спалохаўся, што Нясвіж возьмуць, бо Суворова з войскам дзеля ўціхамірвання прыслалі, і ўцёк. Ды яшчэ ліст князю Рапніну пакінуў, што калі ягоныя гарады не зачашуць – не будзе нічога супраць расейскай царыцы ўчыняць...

– Ага, паабяцаў... Магнаты што хочаш паабяцаюць, калі трэба, – скрозь зубы прагаварыў доктар Лёднік. – Зноў інтрыгуе наш Пане Каханку, войска збірае, вызваляць Айчыну... З французамі на пару з Багінскім змаўляецца, каб

Панятоўскага дыктатарам абвесціць... Вунь, гэты маладзён, — кіўнуў доктар у бок Пранціша Вырвіча, які любоўна паліраваў суконкай сваю новую шпагу, — атрымаў ліст ад нашага старога знаёмца пана Рыся, з заклікам далучыцца да іх хаўрусу ды ехаць вызваляць Рэч Паспалітую ад расейцаў, Панятоўскага, а заадно ад усіх, хто не падабаецца.

Вырвіч горда страсянуў чубам.

— І далучся! Шляхціц не павінен быць убаку, калі на радзіме вайна! Такіх, як я, тут шмат, адзін Тадэвуш Касцюшка са Слонімшчыны чаго варты! Мы яго Шведам празвалі, дасканаллага ваяра з сябе выхоўвае, эксперыментуе над арганізмам уласным, як і ты, Бутрым, не здолееш. — Задурьў галаву сваім Касцюшкам! — сярдзіта азваўся доктар. — А чаму твой Тадзік не ў войску якога Касакоўскага пад Пінскам, а ў Парыжы маляванню вучыцца, ведаеш? Таму што не змог прымірыць свой патрыятызм — і нежаданне выступаць супраць сваіх дабрадзеяў Чартарыйскіх, родзічаў Панятоўскага. Вось і з’ехаў...

Лёднік уздыхнуў.

— Вечна адны разбураюць, другія ствараюць, і ўсё пад аднолькава прыгожымі лозунгамі. У гэты ж час сябрук Цялка ягоная мосць Антоні Тызенгаўз рэформы надалей праводзіць, мануфактуры ладзіць... Усе дзяржаўныя грошы ў свае задумы прэ. Спадзяецца, што праз паўгода я вярнуся ў Гародню з Жыліберам пад пахай і дапамагу яму зладзіць медычную школу... Ды вярнуся, зладзім! Калі яе не спяляць — адны за тое, што адчынена расейскімі паслугачамі, другія за тое, што ёю кіруюць заходнія блюзнеры...

Грукат змусіў захопленых палітычнымі развагамі дарослых ускочыць. Сафійка злаўчылася нарэшце пацягнуць

за тканіну, што схавала адзін з таямнічых стаўбуркоў. Застрашлівы васковы муляж, які выяўляў чалавека са здэртаю скурай — так, што былі добра відаць усе цягліцы, чырвоныя матузкі артэрыі і сінія суплёты венаў — меланхалічна ляжаў на падлозе, страціўшы палову васковых мазгоў.

— Бум! — весела прагаварыла Сафійка, узмахнуўшы густымі чорнымі вейкамі — як толькі не ўзяцела, Мятлушачка.

Спалоханыя дарослыя абмацалі дзіцяня, упэўніліся, што нават не напужалася...

— Хал-лера... Дваццаць ліўраў... Унікальная мадэль... — мармытаў скрозь зубы доктар, падымаючы з падлогі няшчаснага васковага калеку. На ніжэйшых паліцах адкрытага стаўбурка красаваліся не менш застрашлівыя творы мясцовага агтэкарскага майстэрства — бязелі штучныя косткі, пунсавелі цягліцы.

— Бацька называецца! — дакорліва прагаварыў Пранціш, падпыхваючы нагою пад шафу адляцелы кавалак васковага чэрапа. — Дзіця ж мусіла прыехаць, самы пракудлівы ўзрост. Трэба было прыняць свае анатамічныя аздобы, а не проста ўкруціць у анучы.

— Тата, далуй! — прамовіла Сафійка два чароўныя словы, глядзячы шчыра-шчыра вялізнымі цёмнымі вачанятамі на суровага доктара. Не тое, каб малеча ведала значэнне прамоўленых слоў, але ўжо добра ўцяміла, што варта іх вымавіць — і гэты суровы высокі чалавек з чорна-сівымі валасамі адразу растане, як воск на сонцы, ад яго проста пачне праменіцца пяшчота... Вось і цяпер: апусціўся на калені, абняў, цалуе сухімі няўсмяшлівымі вуснамі — а вусны ажно

дрыжаць ад любасці і замілавання:

– Красачка мая... Каралевічна мая... Гэта ты мне прабач. Я табе сапраўдную ляльку падару – парцалянавую, гожаную, да цябе падобную!

Хоць вяроўкі з гэтых даростых ві. Сафійка была вельмі разумнай дзяўчынкай і хутка ўсяму вучылася.

Пані Саламея падскочыла і з цяжкасцю вызваліла з маленькіх, але ўчэпістых пальчыкаў дактароўны шклянёе вока ад разбітага манекена – Сафійка мудра збіралася яго прыўлашчыць. Вока пазірала дзіка і дакорліва, чырвоныя сасуды, карпатліва прамалёваныя на ім, нагадвалі парванае павуцінне крывавага павука.

– Бутрым, гэта ўжо занадта! Алесік мне ўчора гадзіну распавядаў, як тузаюцца цягліцы мёртвай жабы пад уздзеяннем апарата нейкага італійскага вучонага, цяпер дачка твая будзе гуляцца з муляжом чалавечага вока... Бедлам, а не сямейны дом!

– Мама, шарык хацу!

Пранціш стоена хіхікаў, пакуль пані Саламея супакойвала пакрыўджаную дачушку, а Лёднік збянтэжана бегаў па пакоі, шчыльней укручваючы стаўбуркі, на якіх, як відаць, былі такія ж неапетыгныя анатамічныя дапаможнікі – у аптэках Ліёна іх выраблялі дасканалы.

Начышчаная былым каралеўскім драгунам Вырвічам шпага заняла сваё законнае месца на сцяне, побач з іншымі развешанымі шляхецкімі ўцехамі – шабля-серпанціна, шабля-карабэла, эскадрон, рапіра... А гаспадара цяжківа чакала ў вітальні радавая шабля Вырвічаў Гіпацэнтаўр, з гербам, выгравіраваным на дзяржальне. Вось што трэба шляхціцу ў руках трымаць, а не ланцэт альбо пярэ!

– Усё роўна на баку барцаў – праўда! – упэўнена выгукнуў Пранціш, вяртаючыся ў палітычныя спрэчкі, якія спаконвеку грэюць сэрцы і самалюбства нават самых ціхамірных мужчын – а прысутныя ў гэтым пакоі ціхамірнымі ніякім чынам не былі. Цень ад галінкі каштана спалохана слізгануў па сцяне, абцягнутаі трохі вышвілай светла-зялёнай тканінай, па вялікай старой карце з надпісам “Вялікае Княства Літоўскае”. Маленькія дрэўцы на карце пазначалі, дзе ў гэтай далёкай краіне лес, хвалістыя гарызантальныя рысачкі ўперамежку з вертыкальнымі – балоты. Мяркуючы па малюнку, балотаў у Вялікім Княстве было больш, чым пацукоў у парыжскіх катакомбах. Маленькія ганарлівыя замкі са сцяжкамі на вежах выяўлялі гарады, а паміж дрэў можна было пабачыць не адно смешнаватае страшыдла, ад фенікса і адзінарога да звычайных тураў ды зуброў.

Асабліва сімпатычна выглядаў зубр, бо ў яго была барадатая ўсмешлівая пыса – быццам толькі што выпіў бочку піва. А з аднаго намаляванага хвалістымі рысачкамі возера высоувалася на доўгай шыі галава сапраўднага цмока з рожкамі, як у спімака.

– Можа, і меншае канфедэраты зло, чым партыя караля, – разважаў сумна Лёднік, – але палітыкі ніякія. Замест таго, каб з’ядноўваць людзей, па-ранейшаму правы суайчыннікаў іншай веры не прызнаюць – а расейцам гэта самая падстава ўступіцца за адзінаверцаў! Кажаш, Саламея, Панятоўскі крыўдзіўся, што яго паслугі не прынялі? І дурні, што не прынялі! Заўсёды кожны магнат у нас на сябе кілім цягне, каб пасля ўладай не дзяліцца. А толку?

Доктар сярдзіта зірнуў чамусьці на парсючка, які паміж

крышталёвымі вазачкамі з чорным перцам і шафранам чакаў прыпозненых гасцей.

— Цяпер Станіслаў Аўгуст вымушаны быць на баку расейцаў і аддаваць ім на службу каронныя войскі. А людзі ж прысягалі, мусяць загады камандзіраў выконваць. Зноў свае пачнуць біцца са сваімі. Можна падумаць, Еўропе ёсць справа да таго, ці будуць ліцвіны шчаслівыя. Ну паслалі палкоўніка Дзюмур'е вучыць канфедэратаў вайсковаму майстэрству. Але хто стане за нашу волю біцца? Людовік войска пашле? Ці аўстрыйскі імператар? Зараз яны Панятоўскага дыктатарам абвесцяць, заўтра — таго, хто яго з трона саштурхне... З чаго б ім узаконьваць звычай каралёў з трона зганяць? І ўрэшце ўсе з Расеяй дамовяцца і падзеляць Рэч Паспалітую між сабой. А Панятоўскага, калі з розумам падысці, любы выкарыстаць можа. Ён не злы, не дурны, і пра патрыятызм сантыменты мае, але слабы. Пляменніка Станіслава адправіў у Парыж, да сваёй сардэчнай сяброўкі мадам Жафрэн, гаспадыні моднага салона, якая называе Цяліка “дарагі сыноч”. А хлопец так адчытаў дзёрзкую плебейку за непаважлівыя словы пра дзядзьку, што яна дасюль паверыць не можа. Мне давялося кансультаваць мадам, дык я ад яе паўгадзіны слухаў развагі, як жа гэта пятнаццацігадовы хлапчук аказаўся больш ганарысты ды смелы за дзядзьку-караля!

— Табе што, Цялок падабаецца? — абурана выгукнуў Пранціш. — Ды ён хутка дзяржаву загубіць! Чужаземныя войскі пусціў гуляць, як хочуць! Нясвіж разрабавалі, Слуцк! Панятоўскі, можа, і някепскі чалавек. Але як кароль — толькі замінае Айчыне. Пан Рысь мне распавёў, што Валконскі, якога з Санкт-Пецярбурга даслалі замест Рапніна, прыгразіў, што пакарае Чаргарыйскіх, калі будуць надалей недакладна

выконваць волю імператрыцы. Панятоўскі абурьўся – Чартарыйскія ўсё ж ягоныя сваякі, Фамілія. І з боку расейцаў што за нахабства – як можна караць замежных падданных? А Валконскі яму: “Ніколі не думаў, што вашая каралеўская мосць можа вымавіць такое слова. Данясу пра ўсё майму двару...” Нават сцвярджаць, што мы – не Расія, на іх погляд, нам нельга! Так што для нас лепей, што ў Еўропе Станіслава Аўгуста абвясцяць дыктатарам!

– І Цялок – палітык ніякі, – уздыхнуў Лёднік. – Лепей бы і далей Шэкспіра перакладаў, а не вырашаў лёс радзімы. Але што загадаеш асабіста мне, праваслаўнаму дысідэнту, рабіць? Шаблю браць і ісці караля скідаць? Альбо паспрабаваць нарэшце хоць пад ягонай пратэкцыяй зладзіць першую медычную школу на Беларусі? Да таго ж я магу прыўнесці туды, чаго ні ў воднай медычнай школе свету больш не будзе...

Апошнія словы Лёднік прагаварыў з нейкай прыгоенай жарсцо, уперыўшыся мройным паглядам у сцяну, на якой пагойдваліся карункавыя цені ад лістоты маладых каштанаў – нібыта нехта лавіў залатой сеткай скрушлівыя прывіды. Пранціш Вярвіч нахмурыўся.

– Гэта ты пра асаблівыя веды, якім цябе вучаць сябручкі, гэтыя падплючыя Бяскоўскі ды барон дэ Вард, якіх мы ўжо дзве гадзіны лішнія чакаем?

– Яны смелыя вучоныя! – напяўся Лёднік. – *Ignoti nulla curatio morbi* ², таму варта ісці на рызыку. Ты разважаеш, быццам невук...

– А ты – як даверлівы дурань, якому толькі пакажы бляск на паверхні вады, скочыць у яе золата шукаць! – Пранціш сярдзіта нахмурыўся. Відаць было, што спрэчка

гэткая не першы раз. – І спадар Жан Жылібер табе колькі разоў казаў з імі не звязвацца! Бяскоўскі адно глядзіць, як тваіх пацыентаў пераманіць. А барон, мецэнат ваш усемагутны, людзей за смецце ўважае. Ты не задумваўся, з чаго б то ён з табой такі мілы? У госці прыязджае, хоць у тваім дамку нават асобнага пакоя пад сталоўню няма? Быццам кот кавалак сала аблізвае, перш чым зжэрці.

Лёднік хацеў запырэчыць, але зноў пачуўся грукат: пані Саламея, устрывожаная спрэчкай, выпусціла з-пад увагі прыціхлую Сафійку... Цяпер тая сядзела ля адчыненай шуфляды адной з шафаў, ледзь утрымліваючы ў ручках штосьці бліскучае, металёвае, такое цікавенькае...

– Цаца!

– Донечка, не чапай! – доктар кінуўся да малечы, як вихор, нагадаўшы Пранцішу пра часы слаўных боёк, калі за рухамі ўзброенага шабляй Лёдніка ўсачыць было немагчыма. – Гэта абцугі для...

Бутрым абсёкся і не стаў тлумачыць, для чаго, а вось расціснуць маленькія пальчыкі дактароўны на спакуснай цаццы аказалася няпроста. Урэшце абцугі ўпалі проста доктару на нагу, ад чаго той засычэў, не раўнуючы, як змяюка на распаленай блясе.

– Тата, далуй!

На каленках у маці Сафійка сядзець не захацела, да ўласных лятак засталася халоднай, як каралева – да звольненых фрэйлін, таму Лёднік вываліў для свайго чарнавалосага шчасцейка на падлогу цэлую гару бяшпкодных (здаецца) забавак, ад трубка для праслухоўвання хворых да ватных шарыкаў. Пранціш паглядаў, як чароўнае дзіцяня у белай кашульцы з карункамі шчасліва перабірае медычныя

прылады, і ледзь утрымліваўся ад смеху. Праўда, хутка яго ўвагу зноў паглынула размова, бо Баўтрамей пачаў распісваць Саламеі незвычайную карысць, якую прыносіць супраца з ягонай моццю баронам ды смелым даследчыкам Альфонсам Бяскоўскім.

— Вядома, як доктар, Альфонс мне саступае, затое ягоныя ідэі проста блісучыя! Я б не наважыўся сам на такое... — вочы полацкага Фаўста фанатычна гарэлі. — Мы вывучаем мозг чалавека! Гэта... гэта цуд! Новы свет, неспазнаная стыхія, куды больш значная, чым усе бойкі свету! І ніякай магіі. Яшчэ Гіпакрат прапанаваў рабіць трэпанакцыю чэрапа пры эпілепсіі альбо калі чалавек аслепне. Гален лекаваў пухліны мозга... Кельсус удалыя аперацыі рабіў, Галеніус Пергамен, Берэнгарыя да Капры, — так і ўяўлялася, што Лёднік стаіць за кафедрай, апантана ўбіваючы мудрасць у галовы студыёзусаў, што і ёсць самай складанай аперацыяй на мозгу. — Чунь Лі, з якім мы ў Вільні сябравалі, расказваў пра кітайскага доктара Хуа То. Ён паўтары тысячы гадоў таму рабіў трэпанакцыю і вынайшаў абязбольваючы сродак пад назвай ма фэй сан. Бяда, што цяпер мы такому развучыліся, веды страчаныя, і пацыенты альбо паміраюць, альбо — паралюш. А ў барона і Альфонса незвычайна дакладныя звесткі пра структуру мозга — мне такіх ні разу атрымаць не ўдалося, і зусім дабрачынна мне іх перадалі! Трэба толькі зразумець, як на гэты орган уздзеінічаць — і хворыя, раней невылечныя, ацяляцца!

— Не дай Гасподзь мне так ацаліцца, як вы некаторых ацяляеце, — скрозь зубы прагаварыў Вырвіч. Лёднік нечакана сумеўся, перахрысціўся, бляск у ягоных цёмных вачах прыгас.

— На жаль, лекар — не Гасподзь... Здараюцца памылкі,

няўдачы.. Трэба працаваць, даследаваць...

— Ці не тых небаракаў даследаваць, што знікаюць у бедных кварталах Ліёна, а потым іх знаходзяць з прабітымі чарапамі? — злосна прагаварыў Пранціш, і Саламея здрыганулася, з жахам падняўшы вочы на мужа. Але той шчыра абурыўся.

— І ты туды ж, Вырвіч! Выпускнік Віленскай акадэміі! Як можна патураць забабонам цёмнага натоўпу! Гэта брудныя чуткі, якія распускаюць праціўнікі прагрэсу! — перавёў вочы на жонку, вусны яго пакрыўджана здрыгануліся. — Ты што, Залфейка? Ды я лепш сябе заб’ю, чым чалавека дзеля доследаў замучаю. Я раблю аперацыі — толькі калі сапраўды іначэй не дапамагчы. Да таго ж чалавек — істота кволая і неасцярожная, небарак з прабітымі галовамі кожны дзень у бальніцу возяць, практыкі хапае. А так... Як і ўсе калегі, на пацуках эксперыментую... Нябожчыкаў ускрываю — на анатамічны тэатр маецца дазвол. Тут не ставяць на магілы жалезных “ахоўнікаў смерці”, як у Шатландыі.

Сапраўды, звычай шатландцаў накрываць магілы жалезнымі кратамі пачалі пераймаць па ўсім свеце, бо чым больш пладзілася студэнтаў-медыкусаў, тым больш квітнеў бізнес выкрадальнікаў трупаў.

Вырвіч выразна скрывіўся, але не паспеў выказацца, бо Саламея з жахам ускрыкнула, глядзячы ў кут пакоя. На фоне цёмнай шафы вымалёўвалася маленькая фігурка Лёдневічанкі ў белай, месцамі, праўда, ужо завэдзганай, кашульцы. Паненка з цяжкасцю трымала перад сабой жоўты чэрап, занадта прыплюснуты, каб належаць звычайнаму чалавеку, і цікаўна ўзіралася ў разгублення пустыя вачніцы.

— Дзядзя!

Сафійка прагаварыла гэта вельмі задумліва проста ў пляскаце касцістае аблічча новага сябра, не падазраючы, што нагадвае аднаго нерашучага дацкага прынца. Лёднік рынуўся да дачкі і выхапіў з тоненькіх, далікатных, як пялёсткі пралескі, ручак чарговы трафей.

— І як яна яго выцягнула з шафы? Гэта ў пячоры знайшлі, са слядамі трэпанацыі... Выкупіў быў...

— Аддай дзядзю!

Ад адчайнага плачу юнай Лёдневічанкі скалануліся нават цяжкія кніжныя шафы з цёмнага моранага дубу, а васковыя муляжы ледзь не заварушыліся.

— Што здарылася з мадэмуазэль Сафі? — пачуўся вясёлы голас мадам Жулі, нізенькай пухленькай францужанкі — здаецца, не ходзіць, а коціцца, — якую Лёднікі нанялі дапамагаць па гаспадарцы. — Што нарабіла неслухмяная мадэмуазэль, пакуль Жулі мусіла збегаць на рынак?

Усе з палёгкай уздыхнулі. А Сафійка сумленна зірнула на прыступу вялізнымі вачанятамі-вішанькамі і, выціраючы ўпэцканья далонькі аб калісьці бялюткую кашульку, вымавіла яшчэ два чароўныя словы:

— Палдон, мадам!

Так, Сафійка была вельмі разумнай дзяўчынкай і хутка ўсяму вучылася.

Калі расчуленая мадам Жулі з чароўнай Лёдневічанкай на руках сышла, размова пра палітыку, аднак, не разгарэлася саломай. Лёднік абвёў вачыма разгромлены родным анёлачкам пакой — разбітыя васковыя муляжы, раскіданыя па падлозе медыцынскія інструменты і ватныя шарыкі, высунутыя ніжнія шуфлядкі шафаў, з адной тырчэла чыясці пажаўцелая костка, нібыта нябожчык спрабаваў выпяўзіці на

свет Божы. Уздыхнуў і выцер чамусьці спацелы лоб:

— Та-ак, мне яшчэ трэба вучыцца быць бацькам. Як я шкадую, што не быў з вамі гэтыя паўтара гады... Зноў прапусціў, як маё дзіця расце. Алесь таксама без мяне першыя гады правёў, першыя крокі зрабіў...

Пранціш хмыкнуў, успомніўшы, як фанабэрысты доктар упершыню даведаўся, што ў яго ёсць сын — таму было ўжо тры гады, і ён лічыўся сынам пана Цыпрыяна Агалінскага. За права самому выхоўваць сваё дзіця доктар заплаціў дужа дорага, на любыя пакуты ішоў... Як жа добра, што хоць шчырая любоў да сямейных змушае полацкага Фаўста забывацца нават на свае падазроныя эксперыменты. Лёднік падсеў бліжэй да жонкі:

— Думаю, яшчэ трохі часу ў нас ёсць, пакуль мост паправяць, паны лекары да нас дабяруцца... Распавядзі, як у Караблях?

Маленькую вёску Караблі Лёднік атрымаў у падарунак ад вялікага гетмана Міхала Казіміра Рыбанькі разам са шляхецтвам, калі выратаваў яго на полі бойкі. Гаспадары з Лёднікаў былі слабыя да кпінаў Пранціша. Прыбытку атрымлівалі менш чым мала — затое мужыкі не галадалі, замест паншчыны наймаліся за грошы. А іх дзеткі вучыліся грамаце ў школцы, якую час ад часу хтось з удзячных пейзаў спальваў. А як жа не спаліць, калі на дарэмшчыну ад пана-чарнакніжніка дасталася?

— Была там перад ад’ездам, — тонкія пальцы пані Саламеі, у дзявоцтве Рэніч, нібыта мімаволі перапляліся з пальцамі мужа. — У суд выклікалі.

— А што здарылася? — захваляўся Лёднік, пяшчотна лашчачы рукой, што прывыкла цвёрда трымаць скальпель і

шпагу, тонкую руку жонкі.

— Працэс наконт чараўніцтва, — чамусьці іранічна адказала пані, хаця тэма палявання на ведзьмаў для абаіх Лёднікаў была балючай, зведалі яго на сабе. — Ды не палохайся адразу... Двое сялян ішлі ноччу з царквы і ўбачылі, як падае аэраліт... Вырашылі, што гэта неадменна зьяе золата, якое нясе хаваць цмок. Сабралі грамаду і пайшлі капаць прыблізна на тое месца, куды нябёсны агонь упаў. Капалі па начах і наторкнуліся на цвёрдую пліту. Ну ўсё, думаюць — скарб! Але пакуль расчысцілі, пліта знікла. Вырашылі — чараўніцтва, і пабеглі да крывой Лукер'і. Памятаеце, якая ў крайняй ад лесу хаце жыве?

Пранціш прыпомніў, як падчас візіту ва ўладанне сяброў, якія так і не патрапілі збудаваць там сабе прыстойную сядзібу, ім усе раілі пра надвор'е даведвацца не па замежнай штукавіне “барометры”, а ў нейкай Лукер'і, якая як у ваду глядзіць.

Невядома, у якую ваду глядзела Лукер'я цяпер, але запэўніла, што грошы ёсць, толькі трохі на захад ад яміны. І выкопваць іх неадменна трэба ў час поўні, пасля таго, як два разы прапяюць пеўні. Што напачатку трапіцца вялікі камень, тады смецце, тады чорныя чарапкі, тады мядзяны кацёл з золатам. Сведкі няўцямна мармыгалі яшчэ пра сабачую галаву, якую належала закапаць на месцы катла. Хітры сродак перавесці праклён, каб той, хто выкапае золата, галавой не наклаў.

Абнадзееныя мужычкі ператварыліся ў кратаў яшчэ на месяц... Пакуль агонь, які яны палілі ў яміне, не заўважылі з суседняй вёскі. Ясная справа, і там вырашылі — скарб знак падае! Непадалёк ад караблёўскіх іншая кампанія таксама

давай капаць яміну... А вядома, чым больш людзей – менш таямніцы. І абедзве банды арыштавалі. Выявілася, што шчыравалі яны на месцы цагельні, вось і сустраліся “пліты” з рассыпанай цэгля ды застылая гліна... І давай адны вінаваціць другіх у тым, што чараўніцтвам золата адвялі!

Карацей, каб спыніць справу, грошай пані Саламеі давялося лягнуць, відаць, столькі, колькі скарбашукальнікі спадзяваліся выкапаць.

– Так што нікога не спалілі, не пасадзілі...

Доктар вінавата прыабняў жонку, відаць, падумаўшы, колькі давялося ёй адной перажыць падобных турботаў... А Пранціш мімаволі адварнуўся да акна, за якім прасявалася сонца праз травеньскую наўна-злённую лістоту: каб усё склалася іначай, ён і сам зараз трымаў бы за руку жонку і зазіраў у злённыя русалчыны вочы, што ўмелі выпраменьваць такую любасць... Дзе тая Раіна Міхалішыўна, былая акторка слускага тэатра і асістэнтка вандроўнага авантурыста графа Батысты? На якой сцэне выплягае інтрыгі ды танчыць на вуголлях?

Парсючок зусім паспеў астыць, калі ў суправаджэнні цэлай світы лёкаяў нарэшце заявіліся госці, кленучы нетрывалыя масты лангедокскіх узвышшаў. Пранціш абодвух прыхадняў любіў, як дзірку ў новым боце. Барон Мішэль дэ Вард, немалады, распыльвісты, з вечнай паблажлівай усмешкай, не хадзіў, а насіў сябе, важна абапіраючыся на ўпрыгожаную дыямантамі ды рубінамі кульбачку. Такія сыгья напудраныя фізіяноміі можна ўбачыць на асамблеі шэрагамі, як спелыя гарбузы на градзе... Калі б не вочы. Светлыя, як лёд, але занадта пранізлівыя. Застрашліва пранізлівыя для спешчанага арыстакрата былі вочы ў барона

дэ Варда... Падобныя Пранціш бачыў у некалькіх чалавек — і сустрэча з кожным заканчвалася дурной містыкай і смяротнай рызыкай.

У Лёдніка таксама вочы маглі падобнымі рабіцца. І не самыя дабрадзеіныя ўчынкі ў гэткія моманты полацкі Фаўст утвараў, каб пасля раскайвацца ды чытаць канон святым пакутнікам Кіпрыяну ды Юстыніі.

За спінкай крэсла, якое заняў барон, адразу намаляваўся ягоны лёкай з выцягнутым, як ад вечнага расчаравання, тварам. Барон няўважна перадаў яму сваю кульбачку, працягнуў назад, не гледзячы, руку, і лёкай уклаў у яе белую шаўковую сурвэтку, ад якой нават на адлегласці пахла вербенай.

Пан Альфонс Бяскоўскі быў не такі прадстаўнічы, як барон, худы, як пуга, насаты, але пагляд меў непрыемны. Ды яшчэ вочы яго, вадзяніста-зеленкаватыя, мітусіліся, як гарошыны ў шалбера, што сядзіць на рынку і прапануе адгадаць, пад якой з трох чарачак схаваная тая гарошына. Прадзед пана Альфонса быў з Польшчы, ваяваў у войску Багуслава Радзівіла, што прыняў бок шведаў, і разам са шведамі пасля іх паразы і з’ехаў. Сам пан Альфонс прыехаў з Парыжа ў Манпелье паўгода таму разам з баронам. Кліентаў ачмураў галантна-вучоным балбатаннем, як Пранціш карчмароўнаў. Праўда, многія багатыя пацыенты ўсё роўна выбіралі маўклівага змрочнага Лёдніка — толькі той кліентаў на свой густ адсяваў. Мог бясплатна падлячыць, калі цікавы прэцэдэнт, ну і калі трэба ратаваць жыццё — не вагаўся. А так — ніякімі грашыма не спакусіць ліцвінскага доктара, шкада яму траціць час на банальны раматуз графіні.

Першы іхні год у Лангедоку Пранціш успамінаў, як

пільнавальнікі сармацкіх нораваў на Літве – пракаветнае залатое стагоддзе. Маўляў, тады ўсе дзеўкі былі прыгожымі ды цнатлівымі, і на адным сцябле расло па пяць каласоў. Калі прыехалі ў Францыю, Лёднік у шпіталі Жана Жылібера ледзь не начаваў, лекцыі ў медычнай школе слухаў, тады і сам пачаў іх чытаць. А ў батанічным садзе ў квартале Брота, які Жылібер за свой кошт заснаваў, на пару з апантаным батанікам кожную травінку абнюхаў...

Пакуль не з’явіліся “прагрэсіўныя дактары”, і, даведаўшыся пра заезджае, хаця й барбарскае, свяціла, не далучылі яго да сваіх таямніцаў, раз ужо не ўдалося завабіць да сябе Жылібера.

А ў апошняга тут жа пачаліся непрыемнасці, нібыта хтосьці крыкнуў “ату”. Некаторыя даследаванні давялося згарнуць. У батанічны сад прызначылі адміністратараў настолькі недасведчаных, што як знак пачалі губіць каштоўныя раслінныя зборы.

Парывісты і патрабавальны – возьмуцца з Лёднікам спрачацца, ледзь шыбы не лопаюцца, але сумленны Жан Жылібер, з грубаватым абліччам і высокім ілбом, Пранцішу падабаўся. Не нашмат старэйшы за Пранціша, нарадзіўся ў вёсцы, не з багаццяў – а столькі паспеў дасягнуць! Выкладаў батаніку, анатомію, хірургію, збіраў народныя песенькі, вырошчваў рэдкія расліны... Праўда, Пранціш аніяк не мог падзяліць рэспубліканскіх перакананняў Жылібера. Той сябраваў з Вальтэрам, Русо і Дзідро, у салоны блюэнерскія матаўся і любіў вярзці пра роўнасць саслоўяў і разбэшчанасць “прывілеяваных класаў”, патрапляючы ў лад Лёдніку, гэткаму ж прадсталюдцу. А ў гэтым *inter dominum et servum nulla amicitia est* ³. Абодва прафесары, дарэчы,

плату з хворых бралі толькі пасля ацалення, а беднякоў прымалі бясплатна. Чым выклікалі шчырае абурэнне калегаў.

І пані Саламеі батанік прыйшоўся да душы. Пан Жылібер быў у іх разам са сваім студэнтам Давыдам Ляйбовічам, пляменнікам полацкага аптэкара Лейбы, якога Лёднік прыхапіў з сабою з Беларусі. Аптэкар у свой час дапамог малому сыну гарбара выйсці ў людзі, і Бутрым на гэта не забыўся.

Тады за сталом Чорнага Доктара паспрачаліся добра... Але пра патрэбнае. Напрыклад, Жылібер быў супраць залішняга ўмяшальніцтва ў прыроду. Лічыў — замест пігулак ды ўсялякай хіміі лепей дыета ды зёлкі, не падабалася яму і ўжыванне опіуму. А вось Лёднік, былы алхімік, вельмі дык любіў з атрутнымі рэчывамі паэксперыментаваць.

Спрачаліся і як адукоўваць шматлікіх самадзейных павітух.

Пытанне было вельмі вострым. Кабеты, што дапамагалі парадзіхам, часцяком абвінавачваліся ў вядзьмарстве. Ды й самі спрыялі таму, ужываючы дзікунскія метады, самы бяспходны — выманьваць немаўля, якое доўга не можа нарадзіцца, цукрам. У Вялікім Княстве Літоўскім дасюль памяталі страшную гісторыю, што здарылася з Раінай Грамычынай, пападзёй, якую паклікалі палячыць сына Яна Сапегі. Хлопчык памёр, не паспела лекарка ў дом зайсці. Вядома, у няшчасці абвінавацілі Грамычыну. А следства засяродзілася на тым, як падчас дапамогі парадзіхам кабета чаравала. Паўтара года кабету катавалі. Дарэмна абаронца прамаўляў: «Што дзяцей малых абкурваць умее, хіба гэта чараўніцтва? Абкурваць жанчын падчас родаў бабровым